

В. В. Зайченко,
к. н. з. д. у., Кіровоградський національний технічний університет
А. В. Лаптева,
аспірант, Кіровоградський національний технічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИМОГ ДО ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ

TRANSFORMATION TRAINING REQUIREMENTS SKILLED WORKERS

Стаття присвячена розгляду трансформації вимог до підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Проаналізовано стан та тенденції зміни питомої ваги зайнятих та безробітних, кількості вакансій кваліфікованих робітників в Україні. Запропоновано напрями вдосконалення системи професійно-технічної освіти з метою поліпшення структури та якості підготовки робітничих кадрів у відповідності до потреб ринку праці.

Article considers the transformation of requirements for training skilled workers. Analysis of certain state and trends of the dynamics employed and unemployed with job number and skilled workers in Ukraine. Directions improving vocational — technical education in order to improve the structure and quality of the workforce according to the needs of the labor market.

Ключові слова: освіта, професійно-технічна освіта, робітничі кадри, професійно-технічні навчальні заклади, ринок праці, підготовка робітничих кадрів, кваліфіковані робітники, якість навчання і підготовки робітників, робітничі професії, висококваліфікований робітник "нового типу".

Key words: education, vocational-technical education workers, vocational-technical education, labor market, training of workers, skilled workers, the quality of education and training for workers, workers occupations, qualified worker "new type".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення ефективності системи підготовки робітничих кадрів безпосередньо пов'язано з ринком праці, який сьогодні висуває підвищені вимоги до їх кваліфікації. Наявність суперечностей та викликів сучасного ринку праці в Україні вимагають теоретичного обґрунтування розвитку системи підготовки робітничих кадрів з огляду на її важливе практичне значення.

Перш за все, слід згадати такі суперечності: між зростанням потреб економіки у висококваліфікованих кадрах робітничих професій та значною кількістю безробітних громадян; між потребами виробництва у кваліфікованих робітничих кадрах високої якості та пропонуваним невідповідним професійно-кваліфікаційним рівнем; між появою нових професій і спеціальностей, що користуються попитом на ринку праці, та недостатньою пропозицією освітніх послуг навчальними закладами.

За сучасних умов розвиток професійно-технічної освіти України у поєднанні з дефіцитом кваліфікованих робітників спонукають до розробки системи якісно нової підготовки робітничих кадрів із чітким визначенням завдань та пріоритетів, які б сприяли успішній взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, державної служби зайнятості, роботодавців, громадськості та навчальних закладів.

Про актуальність зазначеного питання, за прогнозами науковців, свідчить той факт, що за умов збереження су-

часних тенденцій у 2015 році потреби промисловості у кваліфікованих робітничих кадрах у більшості регіонів України задовольнятимуться лише на 30—37 відсотків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній та зарубіжній економічній науці налічується велика кількість наукових праць, присвячених цим питанням: ґрунтовні дослідження теоретико-методологічних засад розробки стандартів професійно-технічної освіти (Ю. Зінковський, О. Матвієнко, А. Сімак, О. Щербак), складових стандартизації професійної освіти й навчання у контексті інтеграційних процесів (Н. Ничкало), підходів до розробки стандартів робітничих професій (В. Радкевич), вплив ринку праці на розвиток стандартів (В. Томашенко), проблемам модернізації професійної освіти на основі впровадження інноваційних технологій навчання (В. Андрющенко, В. Бондар, В. Кремень), організаційно-педагогічні засади підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в умовах ринку (В. Жук, Я. Камінецький, Б. Клим), управління регіональною підготовкою кваліфікованих кадрів і фахівців (М. Копильчак, Л. Криницька).

Проблемами розбалансованості ринків праці та освіти займається багато вітчизняних дослідників, серед яких виділимо С. Бандура, Д. Богиню, Т. Заяць, О. Котляра, Е. Лібанову, С. Пирожкова, В. Онікієнка. Зарубіжними дослідниками здійснено аналіз конкуренції на ринку освітніх послуг

(С. де Азаведо), вивчено проблеми посилення орієнтації ПТО України на вимоги ринку праці за допомогою розвитку нового покоління стандартів (Вайс Юнгер).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Водночас теоретичні та практичні напрями забезпечення якості та структури підготовки кваліфікованих робітничих кадрів не відповідають вимогам новітнього високотехнологічного обладнання на вітчизняних підприємствах і залишаються недостатньо вивченими на сучасному етапі розвитку інноваційної економіки.

У зв'язку з цим, метою даної статі є визначення та формування сучасних вимог до підготовки кваліфікованих робітничих кадрів для задоволення потреб сучасного ринку праці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання функціонування системи професійно-технічної освіти та задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах регламентуються відповідними законодавчими та нормативними актами.

Прийнято Закони України: "Про освіту" від 23 травня 1991 року № 1060-XII, "Про професійно-технічну освіту" (1998 р.), "Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю" (2004 р.). Видано укази Президента України: "Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні" (1996 р.), "Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року" (1999 р., у тому числі щодо питань розвитку професійно-технічної освіти), "Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні" (2004 р.), "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні" (2005 р., у тому числі щодо професійно-технічної освіти), "Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсів потенціалу України" (2007 р., у тому числі щодо питань розвитку професійно-технічної освіти), "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні" (2010 р., у тому числі щодо професійно-технічної освіти).

Прийнято Постанову Верховної Ради України "Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні" (2003 р.). Прийнято акти Кабінету Міністрів України: "Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006—2010 роки" (2006 р., у тому числі професійно-технічної освіти), "Про схвалення плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах" (2007 р.). "Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011—2015 роки" (2010 р.)

На жаль, протягом всього часу трансформаційних процесів в економіці України інститутами влади не було приділено достатньої уваги для забезпечення підприємств в Україні кваліфікованими кадрами робітничих спеціальностей, що зумовило відставання рівня кваліфікації середньостатистичного робітника в Україні від рівня робітника в розвинутих країнах світу.

Означені негативні тенденції викликали зміни деструктивних процесів у свідомості працездатного населення, серед яких: зменшення престижу робітничих спеціальностей серед молоді, незадоволення рівнем оплати праці та збільшення середнього віку кадрів робітничих спеціальностей.

Тенденції технологічного розвитку провідних країн світу, підвищення вимог роботодавців до якості робітничих кадрів висвітлили одну з найважливіших проблем економічного розвитку — дефіцит сучасних кваліфікованих робітничих кадрів. Досі в державі не існує комплексного підходу

до розв'язання питання забезпеченості кадрами підприємств у поєднанні з основними напрямами структурної перебудови економіки, програмами інноваційного розвитку, соціально-економічного розвитку регіонів.

Але за останні роки система професійно-технічної освіти претерпіла багато трансформацій, у результаті яких відбулись і певні позитивні зміни. Так, завершено формування законодавчого поля професійної освіти, введено прогресивну багаторівневу систему підготовки робітничих кадрів. З'явилися нові типи навчальних закладів — вищі професійні училища, технічні ліцеї. Здійснено ряд ефективних міжнародних проектів, спрямованих на впровадження нових методів і технологій професійної освіти.

За останні роки престижність робітничої професії зменшилась, але водночас навчально-методичне забезпечення та матеріальна база не дозволяє готувати кваліфікованих робітничих кадрів в професійно-технічних закладах, досягнути необхідної структури та якості, які б відповідали кваліфікаційним вимогам для обслуговування новітнього високотехнологічного обладнання на вітчизняних підприємствах, і ця проблема залишається недостатньо вивченою на сучасному етапі розвитку національної економіки.

У зв'язку з цим, переважна більшість підприємств, які впроваджують новітні технології у своєму виробництві, створюючи нові високотехнологічні робочі місця, відчують нагальну потребу у висококваліфікованих робітничих кадрах.

Ось чому розуміння нинішніх вимог "робочого місця" стає важливим фактором у реформуванні сфери професійно-технічної освіти молоді та подальшого навчання працюючих робітників. Технологічні інновації в промисловості створюють такі умови, коли людська праця як така перестає бути головним чинником підвищення продуктивності виробництва. Кваліфікація робітника старіє значно швидше, ніж це було 10—20 років тому, оскільки багато рутинних операцій бере на себе автоматизація, вивільнюючи робітників, даючи їм можливість брати на себе більш відповідальні і складні завдання у виробничому процесі. Це природно потребує більш серйозної уваги до регулярного оновлення професійних знань та відповідно організації професійного навчання і перенавчання робітників.

Сьогодні рівень та якість підготовки робітничих кадрів стає найважливішим чинником та необхідною передумовою інноваційної моделі розвитку національної економіки України.

Сучасні економічні та виробничі умови потребують робітника "нового типу" — професійно і соціально мобільного, такого, що має глибокі професійні знання з інтегрованих професій, володіє економічними знаннями, здатного до технічної та соціальної творчості, самовдосконалення, готового до роботи за умов існування різних форм організації праці та виробництва.

Якщо раніше на практиці кваліфікація "кваліфікований робітник" з набутої професії відповідного розряду (категорії) присвоювалася випускникам професійно-технічних навчальних закладів відповідно до їх освітньо-кваліфікаційного рівня, то зараз підприємствам потрібні робітники, які мають більш високу кваліфікацію. Таким чином, із розвитком продуктивних сил, зміною вимог до робітників промислового виробництва, відбувається виокремлення робітника якісного нового типу [1].

Таким чином, щоб забезпечити хід речей в окресленому напрямі, необхідно сформувати робітничі кадри високої якості та забезпечити їх закріплення на тих посадах, де вони матимуть можливість найповніше реалізувати свій потенціал, а відтак створити високоякісну систему кадрового забезпечення.

Можна стверджувати, що рівень зайнятого населення у віці 15—70 рр. загалом зменшується з 20730,4 тис. осіб у

2006 до 20324,2 тис. осіб у 2011 році. У тому числі за розділами професій збільшується тільки рівень професіоналів з 12,2 % у 2006 році до 14,5 % — у 2011 році, що показує високий освітній рівень підготовки у ВНЗ III—IV рівнів акредитації. Аналіз за розділами професій свідчить, що рівень кваліфікованих робітників становить 11,8 % у 2011 році до загального підсумку, найвищий рівень зайнятих кваліфікованих робітників спостерігається у 2008 році — 13,5 %. Загальне зменшення кількості зайнятих у промисловому секторі економіки спостерігається і серед кваліфікованих робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, у 2006 році — 12,8 % і у 2011 р. — 11,6 % до загальної чисельності зайнятого населення [2].

Насамперед, це пов'язано з тим, що переважна більшість підприємств, які впроваджують новітні технології у своєму виробництві, створюють нові високотехнологічні робочі місця, і відчувають нагальну потребу у висококваліфікованих робітничих кадрах.

Для більш детального та повного аналізу даної ситуації, що склалася на ринку праці за умов відсутності кваліфікованих робітників, потрібно розглянути співвідношення динаміки питомої ваги зайнятих та безробітних (у відсотках до загальної чисельності зайнятих та безробітних у країні) з часткою вакансій кваліфікованих робітників у загальній кількості вакансій в Україні за 2007—2011 рр. (рис. 1).

Згідно даних на рис. 1, бачимо, що питома вага вакансій на кваліфікованих робітників з інструментом у 2011 р. становить 21,8 % (13024 вакансії), тоді як зайняті тільки 11,8 %, і при цьому рівень безробіття становить 17 %. Загалом рівень безробіття серед кваліфікованих робітників зменшується в порівнянні з 2009 р. — 20,9 % до 17 % у 2011 році, але при цьому рівень зайнятого населення серед кваліфікованих робітників, залишається майже незмінний.

Тому, входження України у світовий економічний простір, реінтеграція до світового культурно-освітнього середовища потребує збільшення попиту на робітників нового типу з достатньою освітньою підготовкою, які потрібні промисловим підприємствам з високотехнологічним обладнанням, що є досить негативною ситуацією, яка пов'язана з застарілою підготовкою робітничих кадрів, які готують професійно-технічні навчальні заклади.

Більш докладно проаналізуємо концентрацію вакансій за розділом кваліфікації професій "Кваліфіковані робітники з інструментом" у 2011 році по Україні (рис. 2).

Отже, найбільш кваліфікованих робітників потребують промислові підприємства м. Києва — 18,9 % та таких областей: Дніпропетровська — 12,0 %, Донецька — 8,0 %, Луганська — 5,1 %, Харківська — 5,1 %, АР Крим — 5,1 %, що є найбільш промислово розвиненими. Що, стосується агропромислових областей, то потреба у кваліфікованих робітниках спостерігається у Волинській 4,2 %, Полтавській — 4,7 %, Львівській — 3,7 %, Закарпатській — 3,6 %, Житомирській — 3,5 % області. Аграрні регіони також потребують кваліфікованих робітників: Херсонська — 4,6 %, Одеська — 5,2 % області.

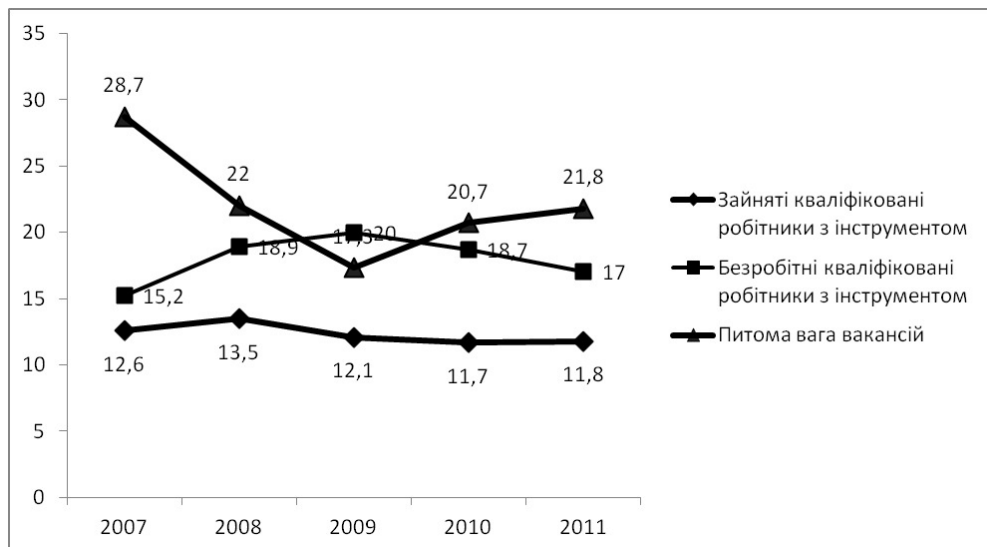

Рис. 1. Динаміка зайнятих та безробітних з кількістю вакансій кваліфікованих робітників в Україні за 2007—2011 рр., %

Таким чином, можна сказати, що наведені вище дані підтверджують зміну в тенденціях технологічного розвитку промислових підприємств, які впливають на підвищення вимог роботодавців до якості робітничих кадрів, що є однією з найважливіших проблем економічного розвитку нашої країни — дефіцит сучасних кваліфікованих робітничих кадрів.

Вже сьогодні темпи й масштаби науково-технічного прогресу є такими, що зміни в матеріальній базі виробництва і нові вимоги до якості підготовки робітничих кадрів впливають на зміни в структурі надання освітніх послуг ПТНЗ з отриманням більш високої кваліфікації у ВНЗ.

Отже, сучасному ринку праці необхідні висококваліфіковані робітничі кадри, які мають певні характеристики: доцільні ціннісні орієнтації, позитивна мотивація, ґрунтовні професійні знання, значний інтелектуальний потенціал, міцні уміння і навички, котрі можна гнучко застосовувати в динамічно змінюваних умовах виробництва, відкритість до застосування у виробничій діяльності інноваційних виробничих технологій, здатність забезпечувати високу якість кінцевого продукту праці, прагнення до постійного професійного самовдосконалення.

З метою підвищення якості навчання кваліфікованих робітничих кадрів необхідно також досконале вивчення та впровадження досвіду європейських країн у сфері професійного розвитку.

Стосовно досвіду країн Європейського Союзу механізми удосконалення підготовки робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти свідчать, що протягом останніх 15—20 років професійна освіта і професійна підготовка робітничих кадрів стали одним із секторів економіки західних країн, що найшвидше розвиваються. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про пряму залежність темпів удосконалення та розвитку виробництва, його конкурентоспроможності на світовому ринку від рівня професійної підготовки кадрів.

З метою координації професійного навчання, виконання соціальних програм створено Європейський центр розвитку виробничого навчання в Берліні. Це орган обліку інформації про результати досліджень у галузі безперервної професійної освіти, яким керує рада, що складається з представників Комісії ЄС, урядів і громадських організацій.

У кожній країні ЄС склалася своя система професійного навчання та її державного регулювання. У Данії функціонують паритетні комітети безперервної професійної підготовки, у Німеччині — Федеральні і земельні комітети та

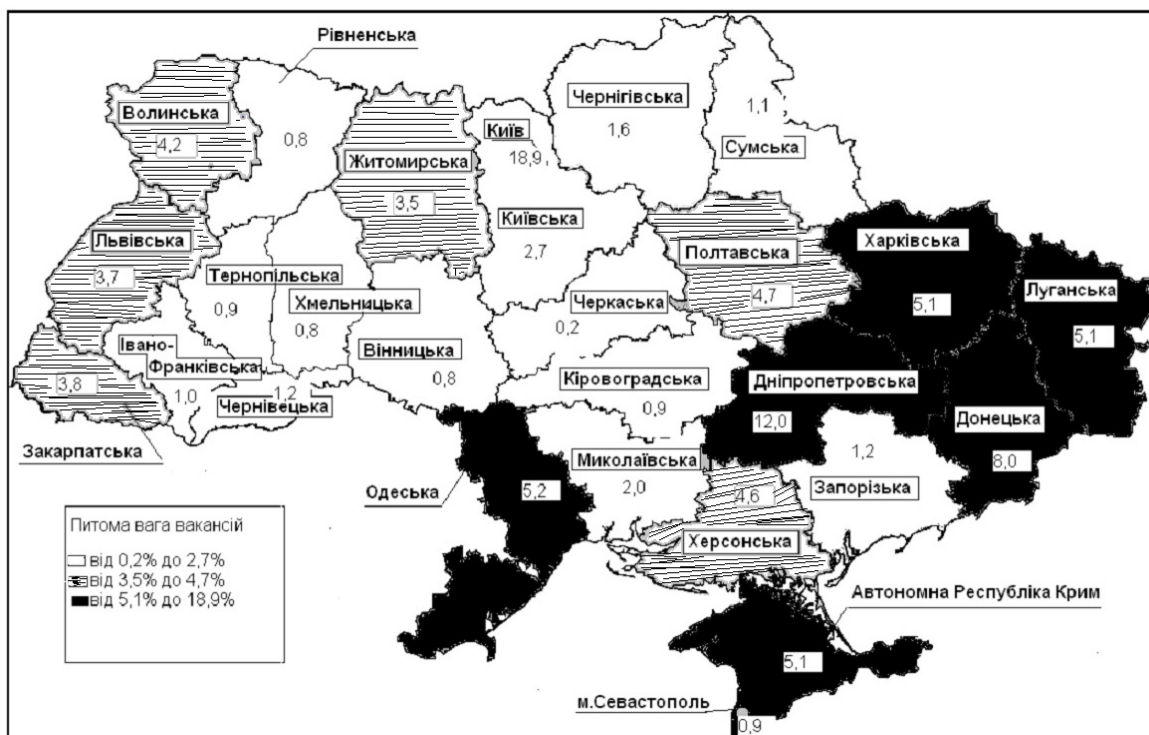

Рис. 2. Концентрація вакансій за розділом кваліфікації професій "Кваліфіковані робітники з інструментом" на кінець 2011 р., %

Федеральний інститут безперервного навчання. У Нідерландах державні та регіональні органи профосвіти спільно розробляють навчальні програми і контролюють виконання контрактів про навчання, які укладають працівники з дирекціями підприємств. У Бельгії управління діяльністю центрів професійної підготовки здійснює Національна служба зайнятості.

У всіх європейських країнах у професійній підготовці кадрів беруть участь коледжі та вищі навчальні заклади, налагоджуються контакти між професійно-технічними школами і підприємствами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, реалії сьогодення потребують створення механізмів, які б забезпечили взаємодію між соціальними партнерами (наприклад, між ПТНЗ і ВНЗ III—IV рівнів акредитації і підприємствами, місцевими органами виконавчої влади) у напрямі створення ефективної системи освіти, яка була б спрямована на задоволення потреб ринку праці та стала деєвим чинником формування інноваційної моделі економіки.

Поряд з цим, чинні програми розвитку системи професійної освіти, розроблені на регіональному і державному рівні, дуже обмежено вирішують саму проблему загострення дефіциту кваліфікованих робітничих кадрів і поглиблення диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, що актуалізує розроблення напрямів трансформації системи підготовки робітничих кадрів в умовах ефективного забезпечення нових потреб ринку праці.

В умовах формування висококваліфікованого робітника "нового типу" напрямами удосконалення функціонування системи підготовки робітничих кадрів мають бути: комплексне вирішення питань прогнозування майбутніх потреб у робітничих кадрах за структурою професій і спеціальностей; удосконалення професійної структури підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб ринку праці; подальша інтеграція професій, скорочення їх кількості до 350—400 найменувань, розроблення та запровадження відкриття нових профілів підготовки; створення цілісного

механізму регулювання підготовки робітничих кадрів у контексті кадрового забезпечення економіки регіону у ринкових умовах; перехід на підготовку мобільних на ринку праці кваліфікованих робітників із широкою професійною кваліфікацією; створення передумов для істотного підвищення професійної, соціальної та територіальної мобільності робітничих кадрів шляхом їх відповідної освітньої підготовки, трансформування мережі професійно-технічних навчальних закладів відповідно до перспективних вимог економіки.

Таким чином, підготовка висококваліфікованого робітника "нового типу" при високотехнологічному виробництві буде спрямована на постійне оновлення його професійних знань та вмінь у зв'язку з налагодженням контактів між професійно-технічними закладами і ВНЗ III—IV рівнів акредитації та підприємствами. Ця обставина буде спонукати навчальні заклади забезпечувати потрібну "товарну кондицію" клієнта — випускника конкретного навчального закладу та забезпечить якісний рівень підготовки з урахуванням інтенсивності безперервного розвитку професійних знань в умовах кадрового забезпечення промислового сектору національної економіки України.

Література:

1. Закон України "Про професійно-технічну освіту" // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 32. — Ст. 215.
2. Економічна активність населення України 2006—2011 рр.: стат. збірник / Державна служба статистики України.
3. Концепція розвитку професійної освіти й навчання в Україні (2010—2020 рр.). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2009>
4. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу XXI століття: зб. матеріалів, підготовлених у рамках реалізації укр.-нім. проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні". — К., 2009. — 168 с.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2012 р.